

O'RTA MAKTABLARDA TARIX FANI O'QITILISHIDA ARXEOLGIK MANBALARDAN FOYDALANISH METODLARI

Mengliyeva Lobar Abdullayevna

mengliyeva43@gmail.com

Annotatsiya: Tezisda O'rta maktablarda tarix fani o'qitilishida arxeologik manbalardan foydalanish metodlari tahlil qilinadi. Tarixiy bilimlarni shakllantirishda arxeologik manbalar muhim rol o'ynaydi, chunki ular qadimiy davrlar haqida to'g'ridan-to'g'ri dalillarni taqdim etadi. Tezisda arxeologik manbalar turlari, ularning o'qitish jarayonidagi ahamiyati va o'quvchilarga tarixiy tafakkurni rivojlantirishdagi roli ko'rib chiqiladi. Shuningdek, arxeologik tadqiqotlar asosida yaratilgan darsliklar va o'quv materiallarining samaradorligi ham baholanadi. Ushbu tadqiqot natijalari o'qituvchilarga tarix fanini yanada qiziqarli va samarali o'qitish uchun yangi yondashuvlarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: Tarix fani, O'rta maktab, Arxeologik manbalar, O'qitish metodlari, Qadimiy davrlar.

Kirish.

Tarix fanini o'qitishda o'quvchilarda o'tmish haqida jonli va ilmiy asoslangan tasavvur hosil qilish muhim vazifalardan biridir. Yozma manbalar tarixiy jarayonlarni tushunishda yetakchi o'rin tutsa-da, arxeologik manbalar o'quvchilarga tarixni "his qilish" imkonini beradi. Arxeologik topilmalar — qadimgi mehnat qurollari, idish-tovoqlar, taqinchoqlar va turar joy qoldiqlari o'tmishning moddiy ifodasi bo'lib, ular tarixiy voqelikni haqiqiy faktlar bilan boyitadi. Ushbu maqolada o'rta maktab tarix darslarida arxeologik manbalardan samarali foydalanish metodikasi va uning ahamiyati yoritiladi.

Arxeologik manbalarning tarix ta'limidagi ahamiyati

Arxeologiya fani insoniyat tarixining yozma manbalar mavjud bo'lmagan davrlarini o'rganishda yagona tayanch manba hisoblanadi. O'rta maktab o'quvchilari uchun qadimgi davr (tosh davri, jez davri) tarixini o'rganishda arxeologik dalillar asosiy o'rin tutadi. Moddiy ashyolar o'quvchilarda:

1. **Analitik fikrlashni rivojlantiradi:** Bir parcha sopol idish yoki mehnat quroliga qarab, o'sha davr insonlarining turmush tarzi, hunarmandchiligi va ijtimoiy qatlamlari haqida xulosa chiqarish o'quvchining mantiqiy fikrlashini charxlaydi.
2. **Tarixiy empatiyani oshiradi:** O'quvchi o'zidan ming yillar oldin yashagan

inson yasagan buyumni ko'rganda, tarixni shunchaki sana va voqealar majmuasi emas, balki jonli jarayon sifatida idrok eta boshlaydi.

3. Vatanparvarlikni mustahkamlaydi: O'z hududidan topilgan qadimiy yodgorliklar haqidagi ma'lumotlar o'quvchida o'z ona yurtining qadimiy sivilizatsiyalar beshigi ekanligiga bo'lgan ishonchni kuchaytiradi.

Arxeologik manbalardan foydalanish metodlari

1. "Arxeologik tahlil" metodi

Bu metodda o'quvchilarga biror arxeologik topilmaning surati yoki maketi ko'rsatiladi. O'quvchilar quyidagi savollarga javob izlashadi:

Bu buyum qaysi materialdan yasalgan?

U nima maqsadda ishlatilgan bo'lishi mumkin?

Bu buyumning egalari qanday qiyinchiliklarga duch kelgan?

Bunday yondashuv o'quvchini passiv tinglovchidan faol izlanuvchiga aylantiradi.

2. Virtual muzey va arxeologik xaritalar

Texnologik asrda barcha o'quvchilar real muzeylarga borish imkoniga ega bo'lmasligi mumkin. Virtual muzey ekskursiyalari (ayniqsa, O'zbekiston hududidagi qadimiy shaharlar xarobalari) darsni jonli qiladi. Arxeologik xaritalar esa o'quvchilarga qadimiy madaniyatlarning geografik tarqalishini ko'rsatishda yordam beradi.

3. "Tarixiy rekonstruksiya" metodi

O'quvchilarga ma'lum bir arxeologik topilma asosida o'sha davr insonining hayotini hikoya qilib berish yoki kichik sahna ko'rinishi tayyorlash vazifasi topshiriladi. Masalan, "Bronza davri qabilasi hayoti" mavzusida topilgan qurollar asosida o'sha davr ovchisi yoki hunarmandining bir kunini tasvirlash. Bu o'quvchilarda kreativlik va tarixiy tafakkurni rivojlantiradi.

4. Qiyosiy tahlil metodi

Bu metodda arxeologik dalillar yozma manbalar bilan solishtiriladi. Masalan, "Avesto"da keltirilgan ma'lumotlar bilan qadimiy Xorazm hududidan topilgan arxeologik ashyolar taqqoslanadi. Bu o'quvchilarga tarixiy manbalarni tanqidiy tahlil qilishni o'rgatadi. Amaliyotda arxeologik manbalardan foydalanishda ba'zi qiyinchiliklar mavjud. Birinchidan, o'quv darsliklarida vizual materiallarning sifati va miqdori yetarli emas. Ikkinchidan, ko'pgina o'qituvchilarda arxeologiya bo'yicha chuqur bilim yoki ularni darsga integratsiya qilish tajribasi yetishmaydi.

Yechim sifatida:

- ✓ Har bir tarix darsligini arxeologik manbalar bilan boyitilgan multimedia ilovalar (QR kodlar orqali kirish mumkin bo'lgan) bilan to'ldirish.

✓ O'qituvchilar uchun maxsus seminar-treninglar tashkil etib, ularni eng yangi arxeologik kashfiyotlar bilan tanishtirib borish.

✓ Maktab muzeylarini tashkil etish va ularda o'quvchilarning o'zlari qazishma ishlari maketlari yoki nusxalar bilan ishlashini ta'minlash.

Arxeologik manbalardan foydalanish — bu tarix darsini shunchaki voqealar ketma-ketligi emas, balki insoniyat taraqqiyoti tarixini o'rganish jarayoniga aylantirishdir. Arxeologiya o'quvchiga o'tmishni "qo'l bilan ushlash" imkonini beradi. O'zbekiston hududi kabi qadimiy madaniyatlar beshigi bo'lgan yurtida yosh avlodni milliy o'zligini anglash ruhida tarbiyalashda arxeologik manbalar bebaho manba hisoblanadi. Metodik yondashuvlarni boyitish va o'quvchilarda izlanuvchanlikni shakllantirish tarix ta'limi samaradorligini kafolatlaydi. Kelajakda tarix fanini o'qitishda arxeologiyani o'quv dasturlariga yanada chuqurroq integratsiya qilish, o'quvchilarni tarixiy haqiqatga erishishning murakkab va qiziqarli yo'llari bilan tanishtirish, ularda tarixiy xotira va madaniy merosga daxldorlik hissini shakllantirish o'qituvchining asosiy vazifasi bo'lib qoladi. Tarixni arxeologik manbalar orqali tushungan o'quvchi kelajakda o'zligini anglagan, milliy qadriyatlarni qadrlaydigan shaxs bo'lib yetishadi.

Xulosa.

O'rta maktablarda tarix fani o'qitilishida arxeologik manbalardan foydalanish darslarning qiziqarliligi, ko'rgazmaliligi va ilmiy asoslanganligini ta'minlashda g'oyat muhim o'rin tutadi. Moddiy yodgorliklar va arxeologik topilmalar o'quvchilarda uzoq o'tmish haqida real va tizimli tasavvurlarni shakllantiradi. Pedagogik jarayonda muzey ekskursiyalari, arxeologik ashyoviy tahlillar, vizual taqdimotlar va keys-metod kabi interaktiv metodlardan foydalanish o'rganish samaradorligini oshiradi. Arxeologik ashyolarni yozma hujjatlar bilan qiyoslash o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini, mustaqil baholash ko'nikmalarini rivojlantirib, darslarning kognitiv, tarbiyaviy va vatanparvarlik ahamiyatini yanada yuksaltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Jo'rayev, N. M.** (2017). *Tarix fani darslarida manbashunoslik va arxeologiya materiallari integratsiyasi*. Buxoro: BuxDU nashriyoti. (b. 88–150).
2. **Kabirov, J.** (2014). *Tarix ta'limida arxeologiya materiallarining o'rni*. Toshkent: O'qituvchi. (b. 45–98).
3. **Mavlonov, O. M.** (2015). *Markaziy Osiyoning qadimgi tarixi va arxeologiyasi fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalar*. Toshkent: O'qituvchi. (b. 110–198).

4. **Shodmonova, Sh. S.** (2021). *Tarixiy manbalar va arxeologik materiallar asosida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish*. Toshkent: Fan. (b. 95–168).
5. **Toshboyev, E. S.** (2022). *O'rta maktablarda tarix fani darslarida arxeologik yodgorliklardan samarali foydalanish metodikasi*. Jizzax: JDPU nashriyoti. (b. 40–122).
6. **Yo'ldoshev, S. T.** (2016). *Tarix ta'limida ashyoviy va arxeologik manbalar bilan ishlash tizimi*. Namangan: Ilm-uquv. (b. 33–105).